

memorii | jurnale

Mihail Sebastian (pseudonimul literar al lui Iosif M. Hechter), romancier, dramaturg, eseist și publicist român, s-a născut la 18 octombrie 1907, la Brăila, într-o familie de origine evreiască.

Între 1915 și 1926 urmează clasele primare și Liceul „Nicolae Bălcescu“ din orașul natal. Absolvă Facultatea de Drept și Facultatea de Filozofie ale Universității din București, după care încearcă, fără succes, să-și ia doctoratul la Paris. Lucrează ca secretar la o importantă casă de avocatură din epocă, fiind și avocat pledant. Debutează în 1926 cu versuri în revista ieșeană *Lumea. Bazar săptămânal* și, în publicistică (sub pseudonimul Mihail Sebastian), la ziarul *Politica*. În 1928, începe să publice la *Universul literar*, *Tiparnița literară*, *Vremea*. Tot în 1928, devine colaborator, apoi (până în decembrie 1933) redactor la *Cuvântul* (condus de Nae Ionescu), publicație care, în ianuarie 1934, după asasinarea lui I.G. Duca, este suspendată din cauza pronunțatei orientări progardiste a directorului său. În 1932–1933 este redactor la *România literară* (săptămânal condus de Liviu Rebreanu), iar între 1932 și 1936 colaborează la revista *Azi* (condusă de Zaharia Stancu), apoi la *Revista Fundațiilor Regale* (redactor între 1936 și 1940), *Rampa*, *Viața românească*, *L'Indépendance roumaine* și altele.

În 1932 îi apare primul volum, *Fragmente dintr-un carnet găsit*, iar un an mai târziu, pseudoromanul *Femei*. În 1934, publică *De două mii de ani...*, cu o prefață de Nae Ionescu. Atacurilor și criticilor tendențioase declanșate de publicarea acestui volum le răspunde cu lucrarea polemică *Cum am devenit huligan* (1935). Îi apar romanele *Orașul cu salcâmi* (1935, premiat de Societatea Scriitorilor Români) și *Accidentul* (1940). Se impune în viața literară ca dramaturg cu piesele de teatru *Jocul de-a vacanța*, *Steaua fără nume*, *Ultima oră* (ulterior ecranizate) și *Insula* (neterminată).

La 7 septembrie 1940, în baza Decretului-lege din 9 august 1940, Mihail Sebastian este „licențiat din serviciu, fiind evreu“: i se interzice să mai profeseze ca jurnalist și i se retrage și licența de avocat pledant. Predă literatura română la Liceul Evreiesc din București. În perioada războiului nu are drept de semnătură. Piesa *Jocul de-a vacanța* este interzisă. Pentru a face posibilă reprezentarea, la 1 martie 1944, a piesei *Steaua fără nume*, un fost coleg de liceu, avocatul Ștefan Enescu, acceptă rolul de „autor“ al piesei, sub pseudonimul Victor Mincu.

La începutul anului 1945 este numit consilier la Ministerul Afacerilor Externe. În același an, ia ființă Universitatea Liberă Democratică, unde urma să țină cursuri și Mihail Sebastian. Dar în ziua de 29 mai, în drum spre Universitate, este lovit de un camion și moare, la vârsta de 38 de ani.

Inedit vreme de cincizeci de ani, *Jurnalul (1935–1944)*, publicat în 1996 la Editura Humanitas, a fost tradus și editat în mai multe țări: Franța, SUA, Olanda, Cehia, Marea Britanie și Germania (ediția germană a primit, în 2006, Premiul „Geschwister Scholl“).

Mihail Sebastian

jurnal

1935–1944

Text îngrijit de
GABRIELA OMĂȚ

Prefață și note de
LEON VOLOVICI

Traduceri de
ALINA SKULTÉTY

Ediția a doua, revăzută

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

*Dedicăm această ediție lui Harry From,
fără de care Jurnalul nu ar fi putut să apară.*

EDITORII

Prefață

Nu e deloc sigur că Mihail Sebastian și-ar fi publicat jurnalul, netransfigurat literar, cum apare astăzi, la peste cincizeci de ani de la moartea scriitorului. Așa cum mai făcuse la începutul carierei literare, e de presupus că l-ar fi folosit pentru un nou roman de tip confesiv sau, mai curând, pentru un proiectat eseu-mărturie, menționat într-o însemnare. E încă un motiv, pentru cel (sau cei) care-l editează postum, să nu depășească rolul unui regizor tehnic la un spectacol de teatru, adică acela de a face toate pregătirile pentru ca „spectacolul“ să ajungă la public, întreg, nealterat, cât mai aproape de spiritul și intențiile celui care l-a creat.

La nici 28 de ani, când începe acest jurnal (februarie 1935), Sebastian se află într-un „ceas greu“. Criza fusese declanșată cu un an în urmă de scandalul în jurul romanului *De două mii de ani* și al șocantei prefețe a lui Nae Ionescu, care justifica teologic antisemitismul. Atacurilor de toate nuanțele și din toate direcțiile, vizând romanul și acceptarea prefeței, Sebastian le-a răspuns într-un eseu magistral, *Cum am devenit huligan*, încheiat în decembrie 1934. Aici va face, cu obișnuita lui luciditate, și bilanțul de după catastrofă:

De două mii de ani a fost un act riscat de sinceritate. Pe urma lui, rămâne o casă pierdută, un simbol căzut, o mare prietenie săgetată. Puțin scrum, atâta tot. (...) E o numărătoare tristă: nu mai este una deprimantă. Îmi spun fără să bravez pe nimeni și, mai ales, fără să mă bravez pe mine însumi, că nu vom plăti vreodată destul de scump dreptul de a fi singuri, fără jumătăți de amintiri, fără jumătăți de afecțiuni, fără jumătăți de adevăruri.

Ziarul *Cuvântul* („casa pierdută“), în redacția căruia lucrase din 1928, fusese suspendat mai înainte, în ianuarie 1934, după asasinarea lui I. G. Duca. Oricum, ținând seama de noua orientare politică, progardistă, a directorului (Nae Ionescu), prezența sa în redacție nu ar mai fi fost posibilă. Scriitorul se simte însingurat, cu sentimentul,

care se accentuează în anii imediat următori, că acel climat intelectual în care se formase, la *Cuvântul* și în gruparea „Criterion“, ambele dominate de personalitatea lui Nae Ionescu, începe să se destrame, erodat de politizarea excesivă și radicală a mentorului și, sub influența lui covârșitoare, a câtorva buni și străluciți prieteni.

Sebastian fusese, până atunci, o prezență distinctă și apreciată în publicistica și viața literară, activ în polemici și dezbateri de idei, în spațiul culturii, ca și în cel politic, mânuind floreta argumentului cu o siguranță a convingerilor și gustului sporită de sentimentul că aparține unui grup solidar de intelectuali și scriitori care își propun să aducă un suflu nou în viața literară românească și în mișcarea ideilor. Incidentul „prefetei“, cu toate consecințele sale, a fost numai un prim cutremur și Sebastian va mai continua în următorii patru-cinci ani să se implice în viața literară „ca și cum nimic nu s-a întâmplat“. El menține în același ritm activitatea publicistică la *Revista Fundațiilor Regale* (unde a fost și redactor, din 1936 până în 1940), la *Rampa*, *Viața românească*, *l'Indépendance Roumaine* și altele.

În spiritul și moda vremii, nu puțini scriitori din generația lui Sebastian țin jurnale, cu mai multă sau mai puțină consecvență și convingere. Nici Sebastian nu făcuse până atunci excepție, cochetând cu jurnalul de tip gidian. Acum însă – scriitorul o simte aproape de la început – e vorba de *altceva*; e mai curând sentimentul că viața lui, traiectoria lui intelectuală au ajuns la un punct critic. Marea în care navighează e plină de stânci primejdioase; un „jurnal de bord“ îl poate ajuta să evite naufragiul, iar dacă nu – poate rămâne, pentru cei ce vor veni, mărturia unui eșec care semnifică mult mai mult decât o înfrângere individuală. De aici, dorința vădită de a nota tot, în ciuda momentelor, nu puține, de oboseală și descurajare. Dacă se poate vorbi de un model literar în acest ultim jurnal, el poate fi găsit mai curând în jurnalul de introspecție de tipul celui ținut de Jules Renard, pe care Sebastian îl comentează entuziasmat în 1936:

Jules Renard este sinceritatea însăși. Jurnalul lui consemnează, fără ipocrizie, tot ceea ce o conștiință de om poate cunoaște de-a lungul unei vieți care nu e totdeauna făcută din eroisme. El ne dezarmează prin curajul confesiunii. Puțini oameni au luat vreodată condeiul în mână pentru a fi atât de necruțători cu ei înșiși. (...) Examenul său intim este fără menajamente. El are curajul vanităților lui, curajul invidiilor lui, curajul lașităților lui. Le mărturisește direct, fără a se scuza, cu un fel de cruzime ironică, pe care numai copiii o au.

Există câteva niveluri ale jurnalului lui Sebastian, deseori atât de distincte încât însemnările lui ar putea fi împărțite în câteva „jurnale“. E mai întâi un *jurnal intim*, al stărilor interioare, al experiențelor sen-

timentale, al relațiilor de familie – cu mama și cei doi frați ai lui –, transcrierea unor vise, câteodată de o transparentă stupefiantă, numeroase impresii de lectură, multă muzică clasică ascultată cu frenezie la radio sau în sala Ateneului.

Este apoi un *jurnal de creație*. Sebastian mai ținuse și publicase (în 1929, în *Cuvântul*, din nou în 1932, în revista *Azi*) asemenea notații de laborator scriitoricesc, devenite, în literatura dintre cele două războaie, mai cu seamă în Franța, o adevărată specie literară. Perioada cuprinsă acum în jurnal, de criză și izolare, este, constatăm, fertilă literar. Sebastian scrie eseul despre corespondența lui Proust (apărut în 1939), reface și publică romanul *Accidentalul* (1940). După succesul piesei *Jocul de-a vacanța* (montată în 1938), compune în anii războiului alte două piese de teatru care l-au consacrat ca dramaturg (*Steaua fără nume* și *Ultima oră*), traduce și prelucrează mai multe piese pentru a se putea întreține. Toate aceste scrieri, ca și proiectele rămase nefinalizate, capătă în jurnal, în contrapunct, un comentariu paralel, într-o măsură autonom, alcătuit din subtile notații privind treptata elaborare a textului literar, mărturii despre pătrunderea unor întâmplări și situații reale, ca și a unor ființe reale, în țesătura ficțiunii, ilustrări ale modului în care forma finală a textului e influențată de datele exterioare sau de părerile prietenilor, exprimate pe parcurs, în repetate lecturi în grup.

În zona jurnalului intim se află, la început, și cel „evreiesc“, evoluând însă, datorită schimbării statutului evreilor, spre o mărturie nu numai a propriilor trăiri și dileme, ci și a dramei evreiești care se desfășoară în acești ani. După scandalul romanului, Sebastian era, și în mediile intelectuale evreiești, „rățușca cea urâtă“, atacat violent pentru apartenența sa la grupul de la *Cuvântul*, aflat din 1933 în derivă politică extremistă. De prin 1937, jurnalul înregistrează efectele discriminării și marginalizării evreilor. Aceste pasaje devin parcă o continuare firească, mult mai dramatică însă, a frământărilor eroului din *De două mii de ani*. După ce trăise, aproape un deceniu, euforia acceptării și consacării în mediul literar românesc, Sebastian a cunoscut apoi și dureroasa experiență a respingerii legiferaite și a treptatei ostracizări. El e cu deosebire sensibil la formele tot mai grotești de persecuție, notate cu stăpânită resemnare și ironie. Cu toate diferențele, uneori radicale, pe terenul ideilor, Sebastian menține relații amicale cu nu puțini intelectuali evrei, fie că e vorba de liderul și ideologul sionist A. L. Zissu, fie de comunistul Belu Zilber, fie de scriitorii Felix Aderca sau Camil Baltazar, readuși cu toții, prin forța noii legislații, la situația umilitoare pentru ei de a se limita la un spațiu cultural exclusiv evreiesc, creat în jurul instituțiilor comunitare (Teatrul „Bașeum“, liceul și colegiul evreiesc etc.).

Jurnalul intelectual și politic ocupă cel mai mare spațiu, incluzând aici și notațiile privitoare la mediile literare și intelectuale frecventate de Sebastian, în special „foaia de temperatură“ a relațiilor cu prieteni apropiați: Mircea Eliade, Camil Petrescu, Al. Rosetti, Petru Comarnescu, Eugen Ionescu, Antoine Bibescu, Radu Cioculescu, C. Vișoianu, Teodorescu-Braniște – și a celor din lumea teatrală bucureșteană – regizori, cronicari teatrali, actori și tumultuoase actrițe. Relații complexe și sinuoase, marcate nu o dată de tensiuni, decepții, alteori de expresii tulburătoare de solidaritate fraternală.

Publicarea numai a unor fragmente din aceste însemnări poate deveni (cum s-a și întâmplat uneori) o sursă de deformări sau intenționate mistificări. Ca în cazul multor autori de jurnale de scriitor, și la Sebastian o apreciere dură despre un prieten apropiat este adesea expresia unei umori de moment, a unei mâni sau frustrări trecătoare. Cât de ușor ne putem înșela (sau, mai grav, putem înșela pe alții) alegând, de pildă, câteva însemnări depreciative sau zeflemitoare despre Camil Petrescu. Numai totalitatea referirilor, inclusiv corespondența și numeroasele pagini pe care le-a publicat Sebastian despre activitatea literară și publicistică a lui Camil Petrescu, dă adevărata imagine a unei prietenii de o rară forță și longevitate în capricioasa lume literară.

Jurnalul mai aduce o mărturie, poate surprinzătoare: nici criza teribilă provocată de prefața lui Nae Ionescu și nici chiar „convertirea gardistă“ a lui nu duc la ruperea relațiilor dintre ei. Are loc, vedem din jurnal, numai o inevitabilă și netă despărțire pe terenul ideilor politice. Măhnirea discipolului decepționat de cel care i-a fost, și lui, „director de conștiință“ alternează cu irepresibila distanțare ironică, generatoare de situații și replici caragialiene. Poate că neverosimila persistență a contactelor cu el și ceilalți prieteni „converțiți“ (Mircea Eliade, în primul rând) are o explicație afectivă, dar poate e mai curând vorba de o încăpățanată convingere că, în ciuda abisului apărut între ei, va mai fi posibilă cândva refacerea excepționalei ambianțe intelectuale pluraliste creată de aceiași prieteni, în etapa „Criterion“.

Evoluția de după război a unora dintre prietenii lui Sebastian (Eliade, Noica, Cioran), felul cum s-au referit ei, peste ani, la relația lor cu Sebastian ne îndreptățesc, cred, să presupunem că, în împrejurări normale, legătura dintre ei s-ar fi restabilit, nu înainte însă ca Sebastian, așa cum promitea, să facă, din perspectiva sa, analiza catastrofalei crize politice prin care acei prieteni au trecut.

În fața procesului de radicalizare politică a prietenilor săi și a generației sale, „măcinată de ideologii“ (cum notează Petru Comarnescu), Sebastian se pomenește de două ori handicapat: ca evreu, contestat de

o ideologie care vede în evreu principalul dușman, și ca intelectual, rămas, precum Béranger, eroul piesei lui Eugen Ionescu, singur în fața unor opțiuni totalitare și colectiviste care îi contestă dreptul de a exista ca individ. Încă în 1934, la începutul acestui proces, Sebastian scria: „Nu e pentru prima oară când mă aflu la mijloc, între mitralierele ideologice ale extremei drepte și ale extremei stângi.“ Refuzul extremelor revine și în jurnal: „Dar eu? Eu care nu cred nici într-unii, nici într-alții?“ Dintre prietenii apropiați, Eugen Ionescu a fost, descoperim și în acest jurnal, mereu alături de Sebastian, amândoi decizi, fiecare în felul lui, să facă față „rinocerizării“. Despre relația lor în acești ani, Eugen Ionescu va scrie în 1946: „Îl iubeam așa de mult... Mihail Sebastian își păstrase o minte lucidă și o omenie autentică... Era acum un prieten, un frate... Se maturizase. Devenise grav, profund.“

Maturizarea era și un efect al sentimentului tot mai apăsător de izolare și naufragiu. Jurnalul înregistrează cu precizie acest dureros traseu interior ce poate fi perceput, uneori, de cei foarte apropiați: senzația că toți cei din jurul lui s-au înscris pe o altă orbită, lăsându-l tot mai singur, dar *simulând* cu toții normalitatea de dinainte. Prietenii obișnuiți cu stilul său epistolar, confesiv dar discret, de o delicată și sceptică ironie, sunt șocați, în răstimpuri, de patetismul unor mesaje. Îi poți ghici vulnerabilitatea și sentimentul de paria și în aceste rânduri scrise dintr-o concentrare militară prietenului Camil Petrescu:

Vreamea trece încet și viața pe care o duc cere nervi mai tari decât ai mei. Am clipe de exasperare, când aș vrea să urlu. Într-un fel mă sperie lipsa mea de rezistență nervoasă. Știu eu ce îmi rezervă viața de aici încolo? (...) Schimbările de la *Fundație* mă neliniștesc. Noul secretar literar a fost instalat? Nu-mi fac iluzii asupra șanselor mele acolo, dar, dacă sunt dat afară, aș dori ca cel puțin lucrul să nu se publice în ziare și să nu se dea la radio. Mi-ar face rău aici, unde și așa, din acest punct de vedere, situația mea este foarte grea.

(*Scrisori către Camil Petrescu*, II,
ed. Florica Ichim București, Minerva, 1981)

Înștiințarea de concediere, scrisă cu inimitabila politețe birocratică, nu a întârziat să vină. O reproduc din substanțiala monografie a Dorinei Grăsoiu (*Mihail Sebastian sau ironia unui destin*): „Avem onoarea a vă încunoștiința că, în baza Decretului Lege din 9 august 1940, sunteți licențiat din serviciu pe ziua de 7 septembrie a.c., fiind evreu.“

În anii războiului, în postura inedită de profesor de literatură, ținea să arate elevilor săi același chip senin și discret, atent să-și ascundă

destrămarea interioară. Iată-l reflectat în privirea acută a unui elev de 18 ani – viitorul istoric literar Paul Cornea – așa cum apare într-o sugestivă evocare:

L-am întâmpinat pe Sebastian cu o imensă curiozitate și speranță: voiam să știm, eram flămânzi de adevăr și nu găseam pe nimeni în jur să ne arate, cu deget de lumină, încotro trebuie s-o apucăm. Noul nostru profesor nu aparținea oamenilor care te câștigă de la primul contact. Era de statură potrivită, mai degrabă mărunț după etalonul manechinelor de azi. Fizionomia sa gânditoare, cu ochi adânci și buze senzuale, avea un aer copilăresc, reprimat parcă de o încruntare nefirească: se temea să-și dezvăluie lumea lăuntrică? Voia să-și cenzureze printr-o severitate impusă spontaneități pe care și le socotea vulnerabile? Părea un „puer senex“, un tânăr îmbătrânit precoce, zidit nu atât din elanuri, cât din eșecuri, alcătuit dintr-un aliaj straniu de prospețime și oboseală, de sensibilitate hăituită dar ținută în frâu. N-avea nimic dintr-un învingător, căci îi lipsea aroganța și siguranța de sine, dar nici nu semăna a învins: dincolo de anxietatea privirii frapa în chipul lui o tresărire încremenită de orgoliu, mândria încăpățanată a unui neam bătrân. Așeza între el și ceilalți o distanță politicoasă, dar ferm păzită, încât mi-au trebuit luni de zile de asediu și câteva vizite în casa pe care o locuia în strada Antim, spre a sparge gheața.

(Arc, 1995)

Cu deosebire după invadarea Poloniei de către armatele germane și sovietice, apoi căderea Parisului, jurnalul *politic* e predominant, și la înălțimea gravității perioadei. În afara înregistrării evenimentelor, el devine o meditație asupra aceluiași teme care străbat esul *Cum am devenit huligan*: intelectualii și politica, tentația totalitaristă, condiția evreului și dilemele intelectualului evreu. În anii războiului, când un deznodământ tragic era o posibilitate de fiecare zi (primejdia deportării, a unui pogrom de proporții), jurnalul, scris de un om „care merge, zi de zi, ceas de ceas, cu gândul morții lângă el, în el“, capătă o finalitate mai limpede: să adune elementele unei noi cărți, o esențială mărturie despre experiența ultimilor ani, experiența sa și a generației lui, a evreilor români, a societății românești.

Jurnalul lui Sebastian e în bună măsură un jurnal de scriitor, dar nu și unul „literar“, din categoria celor scrise cu gândul la viitorii cititori și calculând, în consecință, efectele. Dimpotrivă, autenticitatea și sinceritatea gândului exprimat au mereu prioritate. De aici, însă, și neîncrederea în jurnal, în posibilitatea de a capta semnificații și stări esențiale numai din consemnarea clipei. În realitate, acuitatea observației zilnice, coerența și adâncimea introspecției au ca rezultat alcătuirea lentă a unei *opere* în care constructorul se zidește pe sine, folosind propria viață ca unic material de construcție. Moartea atât de neașteptată și absurdă – într-un accident,

în 29 mai 1945 – a dat acestei ultime creații aura unui mesaj din pragul morții.

Jurnalul se încheie la sfârșitul anului 1944 și mai înregistrează câteva luni de la răsturnarea totală a regimului din România, inclusiv prezența trupelor sovietice în București. Dincolo de satisfacția încheierii războiului și gândul supraviețuirii, Sebastian intuiește, neliniștit, semnele instalării unor noi forme de represiune, care îl privesc și pe el direct, dar nu ca evreu de data asta, ci ca individ sub un regim care, de pe acum, începe să-și creeze instrumentele de exercitare exclusivă a puterii. O dată cu primele semne de manipulare și mistificare politică, Sebastian percepe de pe acum începutul noii rinocerizări, de sens opus, prosovietic, care va afecta nu puțini intelectuali, români sau evrei. Scurta experiență în redacția *României libere* („terorizată de conformism“) este edificatoare: „Imbecilitatea îndoctrinată e mai greu de suportat decât imbecilitatea pură și simplă.“

Absurditatea sfârșitului prematur nu e comparabilă decât cu teribila ironie a epilogului „romanului“ politic în care Sebastian a fost implicat, post-mortem, ca „personaj“. Ultimele pagini ale jurnalului, luminate intermitent de speranțele de după ieșirea din război și eliberarea de spectrul morții, înregistrează, în decembrie 1944, și bucuria reîntâlnirii cu muntele, într-o proiectată excursie la Diham, împreună cu câțiva prieteni (printre ei, Lucrețiu Pătrășcanu, Belu Zilber, Lena Constante, Harry Brauner), ajunși acum protagoniști ai dramaticelor răsturnări politice din vara aceluiași an. Peste numai câțiva ani, prietenii lui se aflau pe banca acuzaților, în fața unor anchetatori și judecători eminenti „de tip nou“. Printre multele „crime“ mărturisite e menționată și acea euforică excursie la Diham, devenită acum un element într-un scenariu al „devierilor“ și „comploturilor“ împotriva noului regim.

La numai câțiva ani de la naufragiul și al acestui „nou regim“, instalat cu forța după război în România, ultimul mesaj al lui Sebastian iese la lumină întocmai cum l-a lăsat scriitorul, integral și nedeformat. Dacă el va găsi acum cititorul receptiv, ar însemna că Mihail Sebastian a intrat, măcar postum, într-o zodie mai norocoasă, justificând, poate, abia acum optimismul „ultimului cuvânt“ al eseului din 1934:

Încredințez aceste foi unui om tânăr, care le va primi cu bună-credință și le va citi așa cum ar sta de vorbă cu el însuși. Nu-l cunosc pe acest tânăr și nu știu unde este. Dar sunt convins că este.

LEON VOLOVICI

*

Lucrezi asupra unui manuscris și când manuscrisul devine carte îți dai seama că la apariția ei au contribuit și alții, uneori în mai mare măsură decât tine. Pe cei care au făcut posibil ca jurnalul lui Mihail Sebastian să devină, cum spune poetul, „carte frumoasă“ îi însemnăm aici, asigurându-i de recunoștința noastră:

- regizorul de film Harry From, inițiatorul Fundației „Mihail Sebastian“, cu regretul că neverosimila lui moarte l-a împiedicat să-și vadă împlinit visul: editarea integrală a *Jurnalului*; cineasta Nitza From, soția lui, care a preluat cu o putere admirabilă ștafeta Fundației;
 - familiile celor doi frați ai scriitorului, regretații André Beno Sebastian și Pierre Hechter, în posesia cărora se află caietele originale ale *Jurnalului*: Beatrice și Mickaela Sebastian, Dominique și Michèle Hechter;
 - intelectualii care au răspuns de îndată la inițiativa creării Fundației și au acceptat să fie suporterii ei activi: Radu Beligan, Paul Cornea, B. Elvin, Norman Manea și Alexandru Mirodan;
 - avocatul și editorul Ioan Comșa, fost coleg de birou și prieten cu Sebastian, pentru prețioasele informații privind mediul bucureștean al scriitorului;
 - Anca Teodorescu, care a descifrat și transcris manuscrisul cu pricepere inegalabilă, și minunata echipă a Editurii Humanitas, pentru impecabilul profesionalism și spiritul de echipă cu care ne-au ajutat să depășim dificultățile, nu puține, ivite în pregătirea ediției.
- În sfârșit, un cuvânt de sinceră prețuire celor care s-au dedicat ani de zile studierii și editării operei lui Sebastian: Cornelia Ștefănescu, Vicu Mândra, Dorina Grăsoiu, Anatol Ghermanschi.

GABRIELA OMĂT
LEON VOLOVICI

Mențiuni asupra ediției

Prima editare integrală a celor nouă caiete de *Jurnal* păstrate de la Mihail Sebastian, din intervalul 12 februarie 1935 – 31 decembrie 1944, devine în sfârșit realitate. Grupul de intelectuali care au constituit Fundația „Mihail Sebastian“ a reușit în cele din urmă să învingă reticențele familiei de a da manuscrisul publicității. În vara lui 1995 Leon Volovici, unul dintre membrii Fundației, aducea în țară și încredința Editurii Humanitas copia „xerox“ a celor nouă caiete, aflate, din 1961, în Franța, în proprietatea fratelui mai mic al autorului, Andrei Benu Sebastian. Proiectul optimist de a se finaliza în circa șase luni transformarea acestui material prețios și destul de abundent în volum tipărit s-a văzut întârziat de cantitatea de muncă pe care a cerut-o descifrarea și transcrierea textului, apoi stabilirea și adnotarea lui. Perfect lizibil în regim normal, scrisul lui Sebastian devine, în anumite perioade, sub efectul emoțiilor, deprimării, anxietății, răvășit, greu de înțeles, când nu și neinteligibil. În aceste condiții, deși cu răspunderi împărțite, realizarea ediției a solicitat spirit de echipă, cooperare și asistență reciprocă susținute.

Întrucât transcrierea textului s-a făcut, prin forța împrejurărilor, după *copie* amintită, nu se poate cu totul exclude câte o lecțiune alterată prin felurite accidente de copiere (comprimarea în *raccourci* a literelor de la cotorul caietului, contrastul slab, neimprimarea chiar, sau ieșirea din cadru a unui cuvânt etc.). E adevărat că s-a depus până în ultimul moment efortul ca filele problematice să fie recopiate, așa încât, după repetate reprize de „decriptare“, sperăm ca editorul care, mai norocos, se va bucura cândva de acces nemijlocit la caietele autografe să aibă de operat retușuri minime.

Am consultat cu folos pentru definitivarea prezentei versiuni fragmentele publicate anterior în țară, după cum urmează: *Jurnal de schi* (9 ian. 1937 – 3 ian. 1938), în *Lumea românească*, an. II, nr. 566, 25 dec. 1938. E, după câte știm, singurul extras din manuscrisul editat aici, publicat antum, cu modificări semnificative ale autorului. De

aceea am și considerat interesant să-l reproducem, intercalat între anii 1937 și 1938, din ale căror însemnări e alcătuit colajul. (Alte fragmente de jurnal publicate antum în *Cuvântul* și *Azi* erau respectiv din 1929 și 1933); *Pagini de jurnal*, în *Revista Fundațiilor Regale*, an. XII, serie nouă, nr. 1 sept. și nr. 2, oct. 1945 (editor probabil Al. Rosetti); *Pagini de jurnal*, în *Revista literară*, an. III, nr. 16, duminică 1 iunie 1947 (editor V. Mândra); *Jurnal de creație* la „*Jocul de-a vacanța*“ (20 martie 1936 – 16 octombrie 1936) și *Pagini de jurnal* 1935–1937, în Mihail Sebastian, *Opere alese*, București, E.P.L., 1962, vol. I, respectiv II (editor V. Mândra); „...o familie care are gustul lamentației, în *Manuscriptum* nr. 2, 1976 (23), an. VII (editor Dumitru D. Panaitescu); *Pagini din „Jurnal“*, în *Caiete critice*, nr. 3–4, 1986 și „*Jurnal*“ – alte fragmente, în *Revista de istorie și teorie literară*, an. XXII, nr. 1, 1986 (editor Cornelia Ștefănescu). Toate aceste demersuri curajoase, primite la vremea respectivă cu mare interes, au fost însă desfigurate de cenzură: aceea, mai brutală, de până la jumătatea anilor '70, cu felurite intervenții eufemizante în text, nu totdeauna semnalate conform uzanțelor, și desigur cu ascunderea numelor proprii sub inițiale nedecodabile, de genul „X“, „Y“, sau aceea, mai rafinată, a anilor '80, care practica selecții atent tematizate, pentru a evita zonele tabu. Este, prin urmare, ușor de înțeles interesul extrem cu care lectura textului întreg este așteptată.

Sunt acum de făcut câteva mențiuni și în legătură cu destinul *Jurnalului* după moartea lui Mihail Sebastian, potrivit informațiilor dintr-un document recent: scrisoarea lui Benu Sebastian, datată „Paris, 24, 25 iunie 1991“, către Ioan Comșa, prieten comun al fraților Sebastian și, de altfel, prezență frecventă în filele jurnalului. Documentul semnalează „pierderea a câtorva pagini“ din caiete, în timpul „deturului necesar în Israel“. La plecarea din țară, spre a le expedia în siguranță peste graniță, Benu Sebastian folosise, ca și alții în situații similare, filiera diplomatică. Dacă Securitatea nu-i confiscase până atunci *Jurnalul*, asta se datora, credea Benu Sebastian, secretului bine păstrat asupra informațiilor de ordin istoric și politic pe care le cuprinde: „... românii sub Dej – Ceaușescu neștiind ce conține, [aceasta] a permis miracolul să nu-mi fie cerut până la plecarea în 1961 și să-l salvez făcând apel, prin persoană interpusă, la serviciile Legației israeliene din București“. Benu Sebastian nu dă nici un indiciu asupra locului afectat de pierderea acelor – câte? – pagini. (Personal, după tonalitatea de *notație în curs*, deci lipsa de „incipit“ a filei din 12 februarie 1935, înclin a situa aici lacuna. Din prima tinerețe Sebastian a scris jurnal aproape continuu, atent la protocolul textului, căruia-i punctează întreruperile mai lungi și reluările. Mi se

pare plauzibilă începerea notelor din acest caiet cel puțin în *ianuarie* 1935. Nu știm dacă în 1934, pe durata scandalului pe care l-a declanșat romanul *De două mii de ani*, și a redactării „dosarului“ documentar *Cum am devenit huligan*, Sebastian a făcut însemnări, dar se poate imagina că, după consumarea episodului, va fi simțit nevoia să inaugureze un caiet de jurnal, ca un exercițiu de detașare.) În orice caz, accidentul revelat de scrisoarea lui Benu Sebastian – sau, semnalată de Sebastian însuși, în nota de la 30 aprilie 1938, pierderea, la Paris, în vara lui 1937, a caietului cu însemnările din aprilie–octombrie același an (o dată cu prima versiune a romanului *Accidentul*) – nu diminuează prezentei ediții caracterul de primă versiune integrală a *Jurnalului*, așa cum se prezintă el la ora actuală.

Încă o mențiune despre sursele coroborate pentru definitivarea acestei ediții. O copie microfilmată, nu integrală, dar destul de extinsă a celor nouă caiete a fost făcută cu prilejul aceluiași tranzit israelian. Leon Volovici a procurat acest microfilm care a conservat, din fericire, textul a două file total distruse mai târziu, de umezeală, în manuscrisul autograf.

În sfârșit, referitor la modalitatea restituirii filologice a textului sunt de spus, foarte pe scurt, câteva lucruri.

Am intenționat o versiune cu minimă prelucrare (și alterare) tehnicistă a autenticității unei scrieri cu specific prin excelență nedefinitivat, nesupus artificului. Astfel, am renunțat la unele procedee uzitate în practica editării, cum ar fi redarea în cursive a expresiilor în limbi străine, întregirea automată a tuturor prescurtărilor (operată în situații strict necesare înțelesului), corectarea neabătută a titlurilor și numelor proprii. Ca și în cazul lexicului comun, am menținut și pentru onomastică alternanțele ortografice cu relevanță fonetică, informând despre un anumit stadiu al limbii, despre formația, modelele culturale, limbile și literaturile frecventate de cel care scrie.

— Ortografia numelor proprii respectă desigur reglementările actuale. Prin urmare, grafii de tipul *Charkow, Kalatsch, Kiev, Lesen, Tobrouk, Tcheaikowsky, Svetcovich, Țințar Marcovici* au devenit *Harkov, Kalaci, Kiev, Leysin, Tobruk, Ceaikovski, Svetcovič, Činčar Markovič*. Dar au fost păstrate variante sau alternări ca: *Mezeat* (pentru *Meziad*), *Sevastopol/Sebastopol, Singapore/Singapor/Singapur, Thailand*, sau *Alcibiades/Alcibiade/Alkibiade, Gengis Khan, Tucidide/Tukidide/Tukidides* ș.a. Când ortografia manieristă a unor nume proprii nu reprezintă o formă de „semnătură“ consacrată – gen *Ciulley, Tantzi Cocea, George Mărutză* – am renunțat la ea; bunăoară, o alternanță ca *Neguzzi/Negutzi/Neguți* a fost unificată *Neguți*; am renunțat și la dublarea unor consoane și la decorativul „y“ final – deci:

Leni Caler (numele consacrat, de altfel, al actriței), nu *Lenny* sau *Leny* ~, *Jeni Cruțescu*, nu *Jenny* ~; *Lilly* a fost însă tratat ca nume englezesc și ortografiat în consecință.

— Am păstrat și variația de ortografiere a unor denumiri de opere muzicale în situații ca: *A treia simfonie/A 3-a simfonie/A III-a simfonie*, titluri muzicale sau literare incomplete ori reproduse din memorie (la rigoare, cu specificarea formei corecte în subsol).

— Dintre alternanțele morfologice mai frecvente pe care nu le-am uniformizat sunt de semnalat: *aibă/aibe*, *abea/abia*, *adineaori/adinea-uri*, *cetitor/cititor*, *cenuse/cenușă*, *complect/complet*, *ridicol/ridicul*, *trimite, trimis/trimete*, *trimes*, *streinătate/străinătate*, numele lunilor *septembrie*, *octombrie*, *noiembrie*, *decembrie* variind, câteodată la interval de zile, cu formele *septemvrie*, *octomvrie* ș.a.m.d. Sunt respectate și alternanțele genitivelor feminine în ei/ii.

— Alte forme lexicale speciale, păstrate ca atare: *apropiu*, *cinsprezece*, *contrarul*, *curagios*, *deciziv*, *funerarii*, *loje*, *orariu*, *perzistă*, *petec*, *provocătoare*, *recunoscibil*, (a) *rezolvi*, *terificat*, *ultimile*, *vulvoi*.

— Forme ortografice hibride (bilingv) cum sunt: *aisansă*, *angoissă*, *congediu*, *congediat*, *crepiteri*, *louchă*, *mitraillate*, *Seina*, *raliendu-se*, *trinquaou* ș.a. au fost și ele păstrate.

— A fost respectată ortografierea *sunt* la pers. a III-a pl. a lui *a fi*.

Ca intervenții de editor în forma primară a textului le-am considerat strict necesare pe următoarele:

— Demarcarea pe ani a materiei.

— Întregirea datărilor eliptice (care fac disconfortul și generează atât de confuzii la lectura jurnalelor), de regulă prin adăugarea anului, mai rar a zilei și a lunii. Toate datele au fost verificate și, la nevoie, corectate, cu trecerea în subsol a formei înlocuite. (Semn de ancorare acută în cotidian, la un spirit atât de obsedat de evadare, datele greșite sunt, la Sebastian, rare.)

— Acolo unde notele au fost scrise dispersat, cu fiecare propoziție, uneori segmente și mai scurte, pe rând nou, am structurat paragrafe sau am spațiat frazele potrivit coerenței subiectelor. Am renunțat la liniarele care precedau (inconsecvent) notațiile.

— În redarea schimbului de replici sau a spuselor altor persoane am înlocuit ghilimelele prin linie de dialog, păstrând semnul citării în cazul relatărilor mediate („vorbire indirect-liberă“).

— Pentru a evita confuzii între denumiri de instituții și persoane reale, am introdus în ghilimele numele de săli de spectacol și expoziție, localuri publice, școli ș.a.m.d.

— Punctuația a fost debarasată de abundența pauzelor (caracteristică anilor interbelici); a fost utilizată, în schimb, virgula, iar pauza a rămas în situații când are o sensibilă valoare expresivă sau când ține

locul unor conjuncții, mai ales concluzive; alte intervenții în punctuație s-au practicat rar, spre limpezirea înțelesului sau pentru conformare la normele actuale.

— Adnotarea *Jurnalului*, aparținând lui Leon Volovici, s-a făcut în josul paginii, numerotată cu cifre arabe, începând de la 1, în cadrul fiecărui an; există și o serie de note marcate cu asterisc și conținând specificări de editor; între acestea, am găsit interesant de consemnat acele cuvinte sau expresii anulate de autor, care se pot descifra sub hașură și denotă anumite procese lăuntrice revelatoare. În ce privește cuvintele, sintagmele și citatele în limbi străine (franceză, engleză, germană, latină), ele au fost traduse la subsol în cadrul unor note marcate cu litere minuscule.

— A fost alcătuit un indice de nume proprii, fără de care o scriere memorialistică și, în general, documentară e anevoie sau imposibil de consultat.

Pentru o privire de ansamblu socot utilă lista caietelor *Jurnalului*, cu intervalele de timp pe care le cuprind:

- I. 12 februarie 1935 – 4 aprilie 1937
- II. 18 octombrie 1937 – 24 aprilie 1940
- III. 3 mai 1940 – 17 iunie 1940
- IV. 1 ianuarie 1941 – 22 iunie 1941
- V. 24 iunie 1941 – 21 decembrie 1941
- VI. 22 decembrie 1941 – 16 aprilie 1942
- VII. 1 mai 1942 – 29 decembrie 1942
- VIII. 1 ianuarie 1943 – 31 decembrie 1943
- IX. 8 aprilie 1944 – 31 decembrie 1944

GABRIELA OMĂT

1935

[Marți], 12 februarie* 1935

10 seara

Radioul e deschis la Praga. Am ascultat un concert în G-dur de J. S. Bach, pentru trompetă, oboi, cembal și orchestră. Urmează, după pauză, un concert în sol minor pentru pian și orchestră de același.

Sunt în plin Bach. Aseară, în timp ce îi scriam o lungă scrisoare lui Poldy¹, ascultam de la Lyon – pentru prima oară prins extrem de clar – al patrulea concert brandenburghez. Pe urmă un concert pentru pian și orchestră de Mozart.

Am fost la doctor pentru ochi. Mi-a recomandat ochelari și i-am și pus. Mă schimbă destul și mă fac urât.

A fost amuzant când i-am spus numele. Mi-a spus că în familia lui s-a discutat mult despre *De două mii de ani*, pe care el personal nu l-a citit. A auzit multă lume înjurându-mă. Îmi dau seama că procesul meu e cu adevărat pierdut. *Cum am devenit huligan* nu ajunge în cercurile în care sunt înjurat și încă „după ureche“.

O vorbă care indică ce forme ia „cazul“ în conștiința publică mi-a povestit-o Samy Herșcovici, duminică, la Târgoviște, unde am fost pentru o conferință.

Librarul care vindea biletele pentru conferință i-a oferit un bilet unui profesor de la școala normală: „Sebastian? Aha! Jidanul ăla care s-a botezat.“

Aseară trebuia să vorbească Nae² la Fundație, despre „Solidaritatea națională“. Conferința i-a fost interzisă de guvern³. Studenții au

* Anulat: „decembrie“.

¹ Poldy (Pierre) Hechter, medic, fratele mai mare al lui Sebastian, stabilit în Franța.

² Nae Ionescu.

³ După asasinarea lui I. G. Duca de către legionari, la 30 decembrie 1933, activitatea publică a lui Nae Ionescu era supravegheată de autorități, iar ziarul său, *Cuvântul* (la acea dată, de orientare prolegionară), fusese suspendat.

fost masați pe trotuarul dinspre palat, unde au huiduit, au zbierat, au cântat. Pe urmă au fost împinși mai departe până în piața Ateneului, unde Nae, ridicat pe umerii lor, le-a vorbit, cu capul gol și în paltonul lui cu blană de lup.

— Era frumos Nae, povestea Nina⁴.

Au fost bățai, lovituri, petarde. Se povestea că s-ar fi tras și salve în aer.

În ziarele de azi, nici un cuvânt.

Dezgustător numărul pe care l-a închinat *Credința* lui Nae. Petru Manoliu, Sandu Tudor și Zaharia Stancu, despre Nae Ionescu!⁵

O trăii și pe asta!

[Luni], 18 februarie [1935]

Aseară, de la Stuttgart, două concerte de Händel în B-dur și G-moll pentru orgă și orchestră. Foarte Mozart–Haydn. Aș putea deosebi pe unul de ceilalți doi?

De o săptămână, început de revoluție în barou. Câteva întruniri pentru „*numerus clausus*“⁶. Alaltăieri, sâmbătă, a vorbit și Istrate Micescu⁷, raliindu-se cu totul mișcării... Exact o săptămână după apariția interview-ului meu cu el. Hotărât lucru am mână proastă.

Ce oameni! Din caș, din iaurt, din apă... M[icescu] spunea zilele trecute:

— Dacă vrei să știi care e maestrul meu în politică, uite-l: Alain.

Îmi vorbea despre libertate, despre rezistența individului în fața statului, despre stupiditatea ideii de „colectiv“, exploatată de dictatură. Și astăzi, uite-l antisemit, raliat „*revoluției naționale*“.

E și aici mâna lui Nae. Micescu i-a mărturisit lui Froda⁸ că a primit în prealabil vizita lui Nae, care l-a îndemnat să ia conducerea chestiei în barou. Iată cum va face profesorul o nouă Românie. Ce rizibilă, ce cumplită, ce groaznică afacere, în care toată lumea pontează, inclusiv Nae.

...Dar a venit primăvara. Am fost ieri cu Benu⁹ la Băneasa. Bătea un vânt de martie, era soare, mă simțeam tânăr. De mult n-am simțit așa de viu dorul de a fi fericit.

⁴ Nina Mareș, prima soție a lui Mircea Eliade.

⁵ Cu un an în urmă, redactorii ziarului *Credința* – cu deosebire Sandu Tudor, Zaharia Stancu și Petru Manoliu – purtaseră o campanie violentă împotriva lui Nae Ionescu și a Asociației „*Criterion*“, din care făcuse parte și Sebastian.

⁶ Membrii din Baroul Capitalei, orientați politic spre extrema dreaptă, începuseră campania pentru eliminarea avocaților evrei.

⁷ Istrate Micescu, jurist și om politic.

⁸ Scarlat Froda, publicist și cronicar dramatic, directorul revistei *Rampa*.

⁹ Andrei Beno (Benu) Sebastian, fratele mai mic al scriitorului, stabilit ulterior la Paris.

[Duminică], 17 martie [1935]

12 noaptea

Vin de la gară, obosit (azi-dimineață la 6 m-am sculat ca să plec la Brăila, acum mă întorc). Dar nu vreau să las pe mâine însemnarea asta, pe care din tren mi-o făgăduiam să [o] scriu.

Am călătorit cu Nae Ionescu. Se ducea să ție o conferință la Galați (despre „Semne și simboale“). Dimineața, nimic interesant; am cetit gazete, am vorbit politică, ne-am amuzat cu o fetiță care intrase în vorbă cu noi. La Brăila eu am coborât și ne-am înțeles că ne vom revedea seara în tren, la întoarcere.

Într-adevăr, ne-am găsit seara în același compartiment. Era cu noi și profesorul Vechiu, șeful argetoianiștilor brăileni. Am mâncat toți trei în vagonul-restaurant. Nae a dat o șuetă politică teribilă.

El a pornit mișcarea lui Vaida. (Acum zece zile mă asigură de exact contrarul.) El și Garda îl vor sprijini, fără să colaboreze. Recunoaște că, în fapt, „*numerus valahicus*“ e o platformă de agitație, în nici un caz un program. Recunoaște că e inaplicabilă. „Chestiile aste[a] n-ar putea veni decât cu titlul de consecințe, într-o schimbare generală de cadru.“

Planul lui e foarte simplu. Menținerea deocamdată a lui Tătărăscu la guvern. Încă – să zicem – trei luni, până ce mișcarea lui Vaida va căpăta consistență și cadre. Atunci, un guvern Vaida, care va trebui să dea 60 de deputați gardiști și câte 10–25 din celelalte partide, așa încât „opoziția Majestății Sale să fie Garda“. În mod logic, la căderea acestui guvern Vaida, succesiunea va reveni gardiștilor.

Nu știu câte șanse sunt în planul ăsta. Le cred reduse și îl cred fan-tezist. Destul de logic, evident.

Ce m-a deprimat puțin pentru Nae a fost tonul cu care povestea totul. Combinard, șmecher, „teribil“. Ce i-a spus el lui Averescu, cum l-a tras pe sfoară George Brătianu, cum s-a răfuit la Brașov cu Vaida...

— I-am pus cu curul pe gheață.

Hotărât, îl prefer în sala de curs.

Impresia, numai vag jenată, s-a transformat la întoarcerea în compartiment într-un sentiment penibil. Cât poate fi de cabotin omul ăsta! Erau în compartiment doi colonei. A intrat în vorbă cu ei și le-a tras o șuetă „de i-a tâmpit“. Îi vedeam biruința pe buze, triumful că-i epatează. Unele lucruri uluitoare, din acelea cu care știe să deplaseze – în surpriza speriată a ascultătorului – o discuție de la o chestie locală la o problemă universală, de istorie. Se vorbea despre eventualitatea unui război franco-german.

— Prostii. Tot nodul e la Singapor. Acolo își joacă Europa cartea. Poate s-o joace fără Germania. Asta e!

La Singapor? Poate. Dar iată oricum – până să controlezi problema – un fulger definitiv în discuție.

Coloneii schimbau priviri de admirație, de uluială, priviri subit iluminate de revelarea adevărului. Nae simțea și se complăcea în căldura asta.

Într-un ceas a povestit tot ce știam de la el: cum a trăit Revoluția de la München, cum le făcea discursurile miniștrilor revoluționari, cum revoluția a încetat o dată cu fabrica de bani* de la Dachau, cum colonelul Epp a făcut și a dres etc., etc. Lucruri pe care, cu ani în urmă, le ascultasem, pironit de perete, în biroul lui, la *Cuvântul*.

Pe urmă a trecut la lucrurile recente. Lui Beck¹⁰, la Varșovia, i-a spus că apropierea de Germania e necesară. Lui Karl Radek¹¹ i-a explicat că succesorul lui Stalin va fi Gengis Khan. La Berlin i-a spus unui general... I-a arătat unui ministru...

— Dar pe Hitler îl cunoașteți personal?

(Întrebarea unuia din colonei a căzut în focul perorației. Știam bine că nu-l văzuse niciodată pe Hitler. Ne-a spus-o ritos și anul trecut, și în vară. Dar putea să riște a-l dezamăgi pe colonelul atât de admirativ.)

— Da. L-am văzut. Mare om politic, domnule. Vezi d-ta, Troțki, care e enorm de deștept, și Stalin, care e un prost... (Linie schimbată din prudență, probabil, dar minciuna a rămas, minciună de simplă bravadă, pentru că nu se îndură să scadă ceva din gloria în care s-a angajat. Ce copil e!) Cinci minute mai târziu, Vechiu îl întreabă și el:

— L-ai văzut pe Hitler?

și el răspunde încă o dată „da“, trecând însă repede mai departe, nu știu dacă din jenă sau din plictiseala de [a] nu trebui să imagineze prea mult în chestia asta.

Avea aerul pe care, acum 15 ani, trebuie că-l avea la „Capșa“, dând șuete. Tânăr e acest scump Nae Ionescu.

Sâmbătă, 30 martie 1935

Lecția de ieri a lui Nae a fost sufocantă. Gardism de Fier pur și simplu – fără nuanțe, fără complicații, fără scuze. „Politică se cheamă o stare de luptă. Un partid închide în chiar fînța sa obligația de a le suprima pe toate celelalte. În concluzie ultimă, «politică internă» e o absurditate. Nu poate exista decât o cucerire a puterii, o confiscare a ei și con-

* Lecțiune incertă. (În perioada Puciului din 1923 în orașul Dachau existau fabrici constructoare de mașini, de hârtie și de bere.)

¹⁰ Józef Beck, colonel, ministru de externe al Poloniei.

¹¹ Karl Radek, membru al Comitetului Executiv al Kominternului (1920–1924), victimă a epurărilor staliniste din 1937.

fundarea partidului cu toată colectivitatea. De aici mai departe nu mai există decât gospodărie, de vreme ce orice posibilitate de reacțiune este anulată. Națiune se cheamă un colectiv care închide în sine ideea de război. O națiune se definește prin ecuația prieten–dușman.“ Și așa mai departe...

Aș fi vrut să-i spun ce monstruoase contraziceri cu sine însuși debitează, dar era grăbit și după curs a plecat numaidecât.

Toată erezia lui pornește de la o abstracție grozavă, sălbatecă: „colectiv“. Mai rece, mai sumară, mai artificială decât abstracția „individ“. Uită că vorbește despre oameni. Uită că oamenii ăștia au pasiuni, au, orice ar spune, un instinct de libertate, au conștiința existenței lor individuale.

Și ce e mai deprimant e că toate teoriile astea pornesc de la un vulgar calcul politic. Sunt convins că, dacă ieri a vorbit așa – cu atâtea aluzii politice și atât de penibil hitlerist –, a fost pentru că, în primul rând, printre ascultători se afla un gardist de Fier, în costum național. Simțeam că vorbește pentru el.

Am ascultat foarte mult Bach în ultimul timp. Duminica trecută *Matthäus Passion*, la Ateneu. Cred că iubesc mult muzica asta. În orice caz, recunosc ușor acum o piesă de Bach de orice altceva.

De trei săptămâni am prins nenumărate lucruri de el, de la diverse posturi. Într-o seară, de la Varșovia, *Concertul în re minor pentru două viori și orchestră*, *Concertul în re minor pentru trei pian și un concert*, tot în re minor, pentru un pian și orchestră. De la Stuttgart, *Concertul brandenburghez nr. 5*, două cantate și un trio pentru clavecin, vioară și viola da gamba. (În aceeași seară, de la Varșovia, o sonată de Debussy pentru flaut, cello și harfă. Magnifică.) În continuare, două preludii și fugă p[entru] orgă, de la București. De la Budapesta, luna trecută, *Concertul brandenburghez nr. 2*, o arie și o cantată, și pe urmă – marți – din nou de la Praga, *Concertul brandenburghez nr. 3* și încă unul în E-dur. De la Berlin, într-o seară, câteva piese de orgă – nu mi le mai amintesc – și un concert pentru violoncel singur, sfâșietor de calm și grav.

Și pe urmă, multe, multe lucruri pe care nu le mai țin minte. (De la Stuttgart, cam de 2–3 ori pe săptămână, Bach, după ora 1 noaptea. Tot de acolo, într-o seară, o delicioasă *Kleine Nachtmusik* de Mozart.)

În sfârșit, mai demult, de la Viena, un concert pentru două viori, memorabil. Sonată de Händel. *Variațiuni pe o temă veche* de Ysaÿe, sonată de Philipp Emanuel Bach.

Primăvară rece, cu ploaie, nu vreau să spun tristă...

Cuprins

<i>Prefață</i>	5
<i>Mențiuni asupra ediției</i>	13
1935	19
1936	44
1937	104
Jurnal de schi [1937–1938]	138
1938	143
1939	192
1940	251
1941	283
1942	430
1943	493
1944	541
<i>Indice de nume</i>	579